

3 Sør- og Østlandets skogtrakter

Jordbruksregion *Sør- og Østlandets skogtrakter* dekker 9,2% av Norges landareal. Som navnet angir er skogpreget regionens mest iøynefallende trekk.

Bergartene i regionen består hovedsakelig av gneis og granitt i sør, vest og helt i sørøst. I de sentrale og nordøstre traktene finnes lava-bergarter og sandsteiner. Deler av skogtraktene ligger under den marine grense og her finnes leirer avsatt i forsenkningene. Over marin grense dominerer moreneavsetninger, tykkelsen øker i østlig og nordlig retning. Variasjonen i skogpreget er stor. Fra kystnære barblandings-skoger med innslag av boreonemorale arter til de dype sør- og/eller nordboreale barskogene i innlandet og høyere-liggende åstrakter.

I tillegg til det sterke barskogspreget er en kupert åstopografi et karaktertrekk, selv om ulike berggrunnstrukturer og relieff gir store variasjoner. Mye av regionen, spesielt i sør, har tynt jorddekke og bart fjell, mens det i nord og nordøst finnes atskillig mektigere løsmasser. De sørlige områder har et lavt og grunnlendt åsterreng som ofte er gjennomskåret av større og mindre sprekkedaler. Dette gir et lukket og uoversiktlig landskap med hyppig kupering og flat horisont. Lengst i sørvest bryter enkelte større dalfører det kuperede landskapet. I nord og nordøst får landskapet roligere og mer bølgende åsformer. Her er terrenget også mer utjevnet av et mektig morenelag. Et annet karakteristisk trekk for barskogsområdene i nord og nordøst, er større kjølmyrer på høyere-liggende, langstrakte åsrygger.

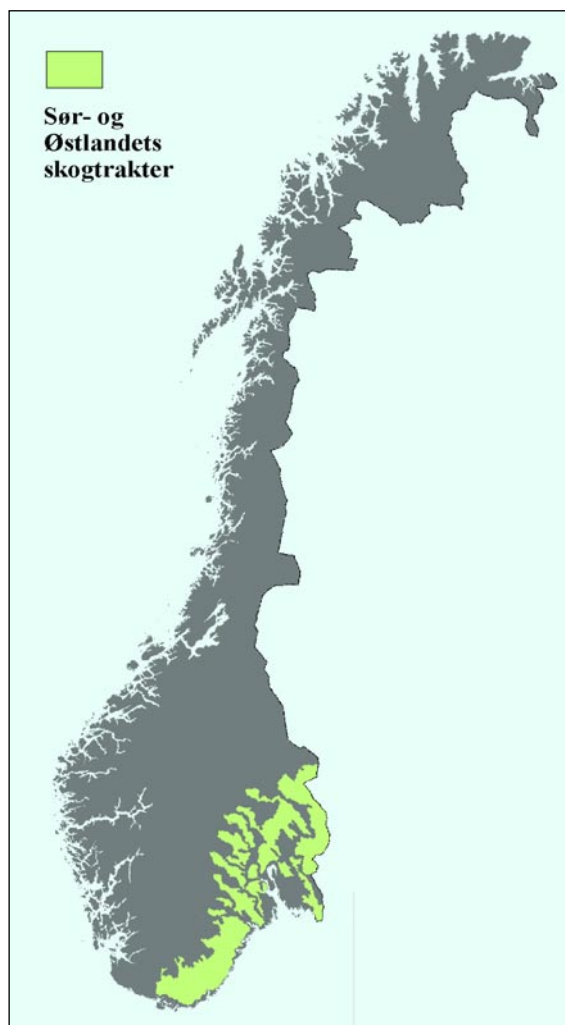
Nær kysten er vassdragene generelt korte, mens i innlandet opptrer de helst som sideforgreininger til de store elvene i hoveddalførene. Regionens elver har derfor liten til moderat størrelse og vannføring. Et framtrædende trekk i regionen er de mange innsjøene.

Klimaet varierer fra suboseaniske milde vintre i sørvest til kontinentalt kaldt innlandsklima i nordøst. Veksts sesongen varierer fra 200 døgn i sørvest til 150 døgn i nordøst.

Jordbruksforhold

Regionens andel av dyrka mark er beskjeden, og dekker kun 2,2 % (614 070 dekar) av regionens totale landareal. Dette jordarealet drives av vel 5 174 gårder. De fleste gårdsbruka må karakteriseres som små: 28,4 % (1 462) av gårdene disponerer under 50 dekar dyrka mark, mens ca. 25,5 % av gårdene (1 315 stk) er på mellom 50-99 dekar. Typisk for de minste brukene er en dårlig jordarrondering bestemt av et karrig naturgrunnlag. Fordi jordarealene ofte vanskelig kan utvides er forholdene for en mer storskala og rasjonell maskindrift ofte utelukket. Tradisjonelt har derfor svært mange av regionens gårder alltid hatt sitt utkomme fra kombinasjonen skogsdrift og jordbruk. Fordi skogsdrifta som oftest har gitt mest fortjeneste, har ikke regionens jordbruk opp gjennom tidene blitt "prioritert" på samme måte som skogbruket.

Gjennom de siste tiårene har svært mange bruk blitt nedlagt og fraflyttet over hele regionen. Dette gjelder særlig de minste (dvs. mindre enn 50 dekar), de mest tungdrevne og de mest avsidesliggende gårdene. Dette sees bl.a. ved at det i 1996 ikke ble søkt om produksjonstilskudd på ca. 20 % av *all* den jorda som i nyere tid har vært registrert som dyrka mark. Fordi regionen ligger forholdsvis nært til det befolkningstette Sør-Østlandet må dette arealtallet karakteriseres som høyt. Også i en del skogsområder med forholdsvis gode jordbruksbetingelser ses en tilsvarende utvikling. Her er sammenslåinger av eiendommer til større driftsenheter forholdsvis vanlig, i tillegg til utstrakt leievirksomhet.

Figur 3. Utbredelse av jordbruksregion 3.

Gjennomsnittlig størrelse på driftsenhetene er ca. 120 dekar, noe som i en landskapsskalasammenheng kan virke misvisende. For til tross for økt sammenslåing, og at mange av de minste og allerede nedlagte gårdene ikke lenger inngår i listene over aktive gårdsbruk, så er det likevel fortsatt småbrukspreget som dominerer jordbruket i regionen. Dette understrekes bl.a. ved at 28,4 % av regionens 5 174 aktive gårder har under 50 dekar dyrkingsjord, mens 25,5% av driftsenhetene disponerer mellom 50 - 99 dekar dyrka mark.

Ut fra regionens varierte topografi og jorddekker kan gårdene deles inn i flere kategorier. De mest karrige og dårlig arronderte gårdene ligger i regionens sørlige og midtre åstrakter. Her er det et tynt og usammenhengende morenedekke, ofte oppstykket av nakne fjellblotninger og koller, som setter naturlige begrensinger for hvor gårder i det hele tatt kunne ryddes. Gårdene er ofte små, relativt få og ligger enten spredt med enslig beliggenhet eller noen få samlet i mindre skogsgrender. Jordbruksmarka har ofte dårlig arrondering og ligger gjerne som et smålappet eng- og åkerteppe mellom lave koller og fjellknauser. Dette gir et småskala landskap hvor jordbruksmark er godt avgrensa lysninger mot en ellers tett og omkransende barskog. I nyere tid er også myrer dyrket opp for å øke gårdenes jordareal ytterligere.

Til denne kategorien småskalabruk hører også en del gårder på mindre elvesletter, små breelvavsetninger eller på regionens randmorener. En del gårdsbruk sør i regionen med beliggenhet i mer karrige og dype skogsdaler hører også med her. Mange av disse gårdsbruka er i løpet av de siste 50 år blitt nedlagt, særlig i Agder og sørvestre deler av Telemark, samt de mindre skogsgårdene inn mot svenskegrensa i Hedmark.

Gårdsbruk som ligger på næringsrike randmorener hører til skogsregionens bedrestilte gårder. Her fins et mektig jorddekke med svake hellinger, noe som har åpnet for en arrondering av innmarka tilpasset et mer lettrevet maskinelt åkerbruk. Slike gårdsbruk fins kun i noen svært begrensede områder i sør og sørvest.

Deler av Sør- og Østlandets skoglandskap ligger under marin grense, noe som gir en tredje kategori gårder med jordbruksmark på leirjord i utallige smådaler, sprekkesystemer eller mot lavtliggende innsjøer. Teigstørrelsen veksler, men arealene er ofte forholdsvis dårlig arrondert. I lavtliggende, mindre skogdaler i sørvest, kan dyrka mark også ligge på elvesletter, noe som gir innmarka større utstrekning og arrondering. Til sammen har disse gårdene en betydelig del av regionens dyrka mark.

Jordbruk knyttet til typiske moreneområder nord og øst i regionen er en fjerde gårdskategori. Her ligger gårdene ofte spredt i et vidstrakt landskap preget av bølgende og skogkledte åser. Her kan størrelsen på driftsenhetene variere mye, men det finnes flest småbruk (dvs. under 100 dekar), både enslige og spredt eller et fåtall samlet i små skogsgrender. Mindre torp og gamle finneplasser er eksempler på slike. I enkelte områder kan også et titalls bruk ligge samlet i større grender og bygdelag.

Sør- og Østlandets skogtrakter karakteriseres først og fremst av skog. Jordbruket er spredt og består av enkeltgårder eller smågrender, unntaksvis mellomstore skogsbygder (Lørenskog, kommune Akershus). Husdyrhold er fortsatt utbredt, men her er lite beitemark. Trolig finnes en del skogsbeite (Birkenes kom, Aust-Agder).

Både pga. sin sørlige beliggenhet og et stabilt innlandsklima, dyrkes det en del korn/oljevekster i regionen. Totalt 216 584 dekar, eller vel 35,3 % av regionens samlede dyrka mark. Korn-/oljevekstproduksjonen er mest utbredt i skogsområder under marin grense, og i gode moreneområder øst i regionen. Dyrking av grasfôr til slått og beite er vanligste avlingstype, og dekker 61,5 % (377 934 dekar) av total andel dyrka mark.

Husdyrholdet er forholdsvis beskjedent målt i antall beitedyr. Totalt er det ca. 161 600 beitedyr her, dvs. storfe, geit og sau/lam. Hesteholdet er også utbredt, men fordi dyr fra privat hestehold og ridesentre ikke inngår i jordbrukstellingenes materiale er det vanskelig å anslå riktig antall. Målt i beitedyr er saueholdet størst med vel 110 500 sau/lam på utmarksbeite. Ut fra normal besetningsstørrelse berører imidlertid storfeholdet flere gårdsbruk, og totalt er det ca. 50 800 kyr i regionen. De fleste av disse antas å gå på kulturbeiter, da regionen har overraskende lite beitemark pr 3Q-flate i forhold til øvrig areal (kun 2 %). Det er likevel grunn til å tro at skogsbeiter også er utbredt, men disse fanges vanskelig opp i 3Q-flybildetolkningen.

Regionen hadde tidligere mange skogssetre, men i dag er de fleste nedlagt. Gjenværende aktive seterbruk anses derfor som verdifulle kulturmiljø i regionen (Sør-Fron kommune, Oppland). Til tross for en beliggenhet sentralt på Østlandet har mange gårder blitt nedlagt, noen har også forfalt og vil forsvinne (Flesberg, kommune, Buskerud).